

Maciej Maciejowski (Szczecin)

**OSTATNIE LATA BISKUPA
KRAKOWSKIEGO JANA MUSKATY
(1317–1320)**

W przełomowych dla dziejów Polski wydarzeniach schyłku XIII i początkach XIV w. jedną z kluczowych ról odegrał zwierzchnik diecezji krakowskiej Jan Muskata. Człowiek ten konsekwentnie wspinał się po szczeblach kariery duchownej, mimo iż jego mieszczańskie pochodzenie bynajmniej mu w tym nie pomagało. Brak zrozumienia dla ożywionej w tym czasie polskiej świadomości narodowej doprowadził go do długoletniego, zażartego konfliktu z przywódcami „obozu patriotycznego” – arcybiskupem gnieźnieńskim Jakubem Świnką i księciem krakowskim Władysławem Łokietkiem. Antagonizm pogłębiał się poprzez związki Jan Muskaty z czeskimi Przemyslidami, władającymi Małopolską w l. 291–1306, politycznymi przeciwnikami księcia Władysława, a także w związku z planami budowy własnego władztwa biskupiego, co było z kolei sprzeczne z rozpoczynającym się procesem tworzenia scentralizowanej monarchii stanowej. Przegrana Jana Muskaty w powyższych sporach przesądziła w dużej mierze o negatywnej opinii, jaka utrzymała się o nim w tradycji kształtowanej przez zwycięzców i powielonej następnie przez znaczną część literatury historycznej.

W historiografii polskiej od kilku lat dostrzec można wzrost zainteresowania postacią Jana Muskaty. Ostatnie opracowania koncentrują się przede wszystkim na początkach jego działalności, próbując m.in. odsłonić

źródła niebywalej kariery mieszczańskiego syna z Wrocławia¹. Próbę przełamania stereotypowego wizerunku Jana Muskaty podjął zwłaszcza ostatnio Tomasz Pietras, autor najnowszej biografii słynnego przeciwnika Władysława Łokietka². Monografia, jak podaje autor we wstępie, powstała w oparciu o pracę magisterską poświęconą Janowi Muskacie. Warto dodać, iż w 1999 r. otrzymała jedną z dwu równorzędnych nagród na konkursie zorganizowanym przez Polskie Towarzystwo Historyczne. Istotnie, powyższa biografia wykracza w sposób znaczący poza wymagania stawiane pracom magisterskim. Nie znaczy to, iż niektóre z tez autora nie budzą kontrowersji.

Niniejszy artykuł stawia sobie za cel uzupełnienie biografii Jana Muskaty w ostatnim okresie jego życia. Śmierć Jana Muskaty (7 II 1320 r.) nastąpiła niemal w tym samym czasie co koronacja Władysława Łokietka (20 I 1320 r.). Oba wydarzenia, choć ich ranga nie jest równorzędna, w sposób symboliczny zamykają ważną w dziejach Polski epokę, którą uczeni przyjęli określać jako rozbitcie dzielnicowe.

1. Najbardziej burzliwy okres działalności biskupa krakowskiego, trwający właściwie nieprzerwanie od powrotu Władysława Łokietka do Małopolski w 1304 r., zakończył się wygnaniem Jana Muskaty i licznymi procesami. Kwestię powrotu Jana Muskaty do Krakowa podniesiono w związku z wzmożeniem starań o koronację Władysława Łokietka przez polską dyplomację w Awinionie³. Po śmierci arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakuba

¹ A. Rodziewicz, *O dacie elekcji Jana Muskaty na biskupstwo krakowskie*, w: *Polska, Prusy, Ruś*. Gdańskie studia z dziejów średniowiecza nr 2, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1995, s. 129–136; S. Gawlas, *Człowiek uwikłany w wielkie procesy – przykład Muskaty*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, Warszawa 1997, s. 391–401; J. Maciejewski, *Czas i okoliczności objęcia rządów przez biskupa krakowskiego Jana Muskatę*, *Studia Historyczne*, t. 43, 2000, z. 2, s. 315–326; T. Pietras, *W kwestii pochodzenia biskupa krakowskiego Jana Muskaty*, *Acta Universitatis Lodziensis, Folia Historica*, t. 72, 2001, s. 5–24; M. Maciejowski, *Czy Jan Muskata był denuncjatorem biskupa krakowskiego Prokopa przed królem Wacławem II*, w: *Kopijnicy, szyprowie, tenutariusze*. Gdańskie studia z dziejów średniowiecza nr 8, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 2002, s. 75–85.

² T. Pietras, *„Krwawy wilk z pastorałem” biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2001.

³ W. Abraham, *Stanowisko kurii papieskiej wobec koronacji Łokietka*, w: *Księga pamiątkowa Uniwersytetu Lwowskiego ku uczczeniu pięćsetnej rocznicy fundacji jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego*, Lwów 1900, s. 13–14; A. Liedtke, *Stanowisko papieża Jana XXII wobec koronacji Władysława Łokietka*, *NP*, t. 36, 1971, s. 100–103; J. Bieniak, *Wiec ogólnopolski w Żarnowie 3–7 czerwca 1319 r. a geneza koronacji Władysława*

Świnki (4 III 1314 r.) nowym metropolitą został wybrany archidiacon poznński i kanonik gnieźnieński Borzysław (1 V 1314 r.)⁴ Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu Borzysław należał do stronników Władysława Łokietka⁵, jemu też księżę powierzył misję pozyskania papieża dla swych planów koronacyjnych. Zabiegi Borzysława w Awinionie przypadły na okres długiego wakatu na stolicy apostolskiej (20 IV 1314–7 VIII 1316 r.)⁶, wynikającego ze sporu pomiędzy kardynałami włoskimi i francuskimi. Brak głowy Kościoła był niekorzystny również dla biskupa krakowskiego, któremu zabrakło adresata skarg wnoszonych do kancelarii papieskiej⁷. Nowy papież Jan XXII, wysłuchawszy argumentacji Borzysława, nakazał 3 II 1317 r. arcybiskupowi gnieźnieńskiemu podjęcie wszelkich środków zmierzających do załagodzenia konfliktu pomiędzy Janem Muskata a Władysławem Łokietkiem, wskazując, iż utrzymywanie dłużej dotychczasowego stanu rzeczy przynosi szkodę wiernym diecezji krakowskiej. Jeżeli te działania nie przyniosłyby skutku, papież polecał odesłanie w formie udokumentowanej całej sprawy do Awinionu, gdzie miały zostać podjęte kroki w celu przywrócenia zgody (*alioquin ipsius discordie causam totumque negocium sufficienter instructum ad apostolicam Sedem remittere non postponas, ut super huiusmodi sedacione discordie valeamus facilius de oportuno remedio providere*)⁸. Takie rozwiązanie byłoby jednak niekorzystne dla Władysława Łokietka, zważywszy na negatywny dla niego i jego obozu wyrok legata Gentilisa z 12 VI 1310 r.⁹ Sporną kwestią w historiografii jest pytanie, czy Jan XXII uzależnił swą zgodę na koronację Władysława Łokietka od zażegnania antagonizmu z Janem Muskata

Łokietka, PH, t. 64, 1973, z. 3, s. 469–471, 477–478; tenże, *Geneza procesu polsko-krzyżackiego z lat 1320–1321 (inowrocławsko-brzeskiego)*, w: *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII w. ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Toruń 1992, pod red. Z. H. Nowaka, Toruń 1992, s. 53–55.

⁴ *Spominki gnieźnieńskie*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. III, s. 44.

⁵ J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. I, Poznań 1888, s. 506–512; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 179–180.

⁶ Syntetycznie przedstawił ostatnio główne problemy papieżstwa początków XIV w. S. Szczur, *Papieżstwo awiniońskie wobec odrodzonego Królestwa Polskiego w XIV w.*, w: *Europa środkowa i wschodnia w polityce Piastów*, pod red. K. Zielińskiej-Melkowskiej, Toruń 1997, s. 89–94.

⁷ Na to, że Jan Muskata monitował stolicę apostolską w sprawie swego trudnego położenia wskazują bulle papieskie z 3 II 1317 r. (BP, t. I, nr 1048; MPV, t. III, nr 137) a także z 20 V 1318 r. (MPV, t. III, nr 144).

⁸ MPV, t. III, nr 137.

⁹ Tamże, nr 131.

i książęcego przyzwolenia na powrót biskupa do Krakowa¹⁰, czy też sam książę za pośrednictwem arcybiskupa Borzysława podniósł tę sprawę¹¹. Wydaje się, iż obu antagonistom zależało na ugodzie. Infułat krakowski musiał utwierdzić się w przekonaniu, że pozycja i autorytet Władysława Łokietka wzrosły na ziemiach polskich, zwłaszcza po przyłączeniu Wielkopolski w 1314 r. Opozycja mieszczańska w Krakowie (1312 r.) i w Poznaniu (1314 r.) została rozgromiona¹². Po śmierci Henryka głogowskiego (1309 r.) zabrakło poważnych konkurentów wśród Piastów mogących zagrozić pozycji księcia krakowskiego. Władysław Łokietek zintegrował znaczną część elit, a także szersze warstwy społeczeństwa, umiejętnie szermując antyniemieckimi hasłami, które znalazły realne uzasadnienie w obliczu zagrożenia płynącego ze strony Brandenburgii i państwa krzyżackiego¹³. Nie był już jednym z wielu pretendentów do tronu krakowskiego, lecz władcą kilku dzielnic¹⁴, aspirował do korony, zyskując przychyłność papieża. W literaturze podkreśla się akceptację

¹⁰ W. Abraham, op. cit., s. 13–14; T. Silnicki, K. Gołąb, *Arcybiskup Jakub Świnka i jego epoka*, Warszawa 1956, s. 277–278.

¹¹ A. Liedtke, op. cit., s. 100–101.

¹² E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, Rocznik Krakowski, t. 8, 1905, s. 135–187; zob. artykuły K. Potkańskiego, *Walka o Poznań 1306–1312* oraz *Zajęcie Wielkopolski 1313 i 1314*, w: *Lechici, Polanie, Polska. Wybór pism*, Warszawa 1965, s. 474–505, 506–528; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, Poznań 1993, s. 118–131.

¹³ M.in. episkopat polski wdał się w konflikt z Zakonem Krzyżackim dotyczący jurysdykcji i formy opłacania dziesięciny na ziemiach diecezji wrocławskiej i gnieźnieńskiej, wchodzących po 1309 r. w skład państwa krzyżackiego: R. Grodecki, S. Zachorowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. I (do roku 1333), wyd. 2, Kraków 1995, s. 391; J. Maciejewski, *Działalność kościelna Gerwarda z Ostrowa biskupa wrocławskiego w latach 1300–1323*, Bydgoszcz 1996, s. 44–47. Odmienną drogę – dobrych relacji z Krzyżakami – wybrali natomiast biskupi płoccy: J. Karwaszińska, *Sąsiedztwo kujawsko-krzyżackie 1235–1343*, Warszawa 1927, s. 145–147.

¹⁴ W 1315 r. Władysław Łokietek sprzymierzył się z królami Danii, Szwecji, Norwegii i książętami rugijskimi i meklemburskimi przeciwko Brandenburgii (KDW, t. II, nr 976), co świadczy, że był brany pod uwagę jako poważny partner polityczny, zob. L. Koczy, *Przymierze polsko-duńskie na tle stosunków polsko-brandenburskich*, RH, t. 7, 1931, s. 31–81. Rozpoczął ponadto umiejętnie prowadzoną grę w dziedzinie polityki dynastycznej, której owoce zbierał także jego wielki syn, zob. J. Śliwiński, *W sprawie polityki dynastycznej Kazimierza Wielkiego i Karola IV Luksemburskiego*, w: *Studia z dziejów polityki dynastycznej od XIII do XVIII w.*, Olsztyn 1993, s. 28–33; K. Jasiński, *Projekt habsbursko-piastowskiego małżeństwa z początku lat dwudziestych XIV w. (Narzeczeństwo Kazimierza Wielkiego z Anną Habsburżanką)*, w: *Polska, Prusy, Ruś*. Gdańskie studia z dziejów średniowiecza nr 2, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1995,

Jana XXII dla politycznych aspiracji monarchii narodowych i popierających te dążenia Kościołów lokalnych¹⁵. Proczeska postawa Jana Muskaty w tym kontekście skazywała go na marginalizację. Rządy Władysława Łokietka z każdym rokiem umacniały się i nic nie wskazywało aby w najbliższym czasie sytuacja polityczna odwróciła się radykalnie na jego niekorzyść. Powrót Jana Muskaty do Krakowa możliwy był wyłącznie za cenę kompromisu i uznania władzy dotychczasowego przeciwnika. Również książe, rozpoczynając starania o koronę, dążył do załagodzenia sporu, świadom, iż kary kościelne jakie go dotknęły za prześladowanie biskupa krakowskiego mogłyby stanowić przeszkodę dla jego planów. Niepokój budzić musiał także stan Kościoła krakowskiego przez wiele lat pozabawionego swego pasterza oraz traktowanie przez papieża (podobnie jak wcześniej przez legata Gentilisa) wyznaczonych administratorów diecezji jako urzędników władcy, nielegalnie sprawujących swoje obowiązki. Ponadto, skoro na miejsce koronacji wybrano Kraków, wypadło, przynajmniej oficjalnie, pojednać się ze zwierzchnikiem tejże diecezji.

Jeden z dekretów soboru z Vienne (1311–1312) poświęcony jest w całości biskupom wygnanym ze swej diecezji. Czytamy w nim m.in.: „Dlatego biskupom wygnanym zuchwale przez bezbożnych, z obawy przed prześladowcami nie mającymi odwagi rezydować w swym mieście, diecezji, czy w innym jej miejscu, i nie mogącym osobiście lub przez innych wykonywać tam należnej im jurysdykcji, uznaliśmy za słuszne pozwolić, aby w innych diecezjach, to znaczy w miastach i ważnych miejscach w sąsiedztwie ich kościołów, gdzie będą bezpieczni, mogli oni ją swobodnie wykonywać i występować przeciw tym, którzy ich wypędzili, ich doradcom i pomocnikom, jak nakazuje sprawiedliwość”¹⁶. Sam fakt podjęcia tego tematu sugeruje nam, iż problem wygnania biskupów stanowi na początku XIV w. zjawisko dotkliwe dla kościołów.

s. 77–83; tenże, *Współpraca polsko-węgierska w dziedzinie polityki dynastycznej u schyłku panowania Władysława Łokietka*, w: *Cracovia – Polonia – Europa*, Kraków 1995, s. 245–25. Na l. 1314–1326 przypadał okres względnego wyciszenia politycznego w Polsce, brak również poważniejszych konfliktów zbrojnych, zob. A. Marzec, *Podróże i system rządów króla Władysława Łokietka*, RH, t. 65, 1999, s. 227, p. 15 [W kontekście rozprawy P. Plisieckiego, *Itinerarium króla Władysława Łokietka (1320–1333)*, Roczn. Hum., t. 46, 1998, z. 2, s. 33–115]; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001, s. 15–40.

¹⁵ S. Szczur, *Papieżstwo awiniońskie*, s. 90–91.

¹⁶ *Dokumenty soborów powszechnych*, t. 2 (869–1312), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2002, s. 541–543.

2. W biografii Jana Muskaty pióra T. Pietrasa zabrakło m.in. szerszego omówienia udziału biskupa krakowskiego w sporze o prepozyturę kościoła św. Małgorzaty w Bytomiu, zwłaszcza politycznego tła tego konfliktu. Autor jedynie marginalnie wspomina o tej sprawie: przy datowaniu powrotu Jana Muskaty do Małopolski i zdawkowo przy kreśleniu sylwetki biskupa jako administratora diecezji¹⁷. Pierwsza po wielu latach pewna wzmianka pozwalająca ustalić miejsce pobytu Jana Muskaty (przebywającego na wygnaniu od 1309 r.)¹⁸ pochodzi dopiero z 1317 r.¹⁹ Przed tą datą, ostatni raz biskup krakowski był uchwytny w źródłach 25 VII 1312 r. na zamku w Lipowcu²⁰, gdzie przebywał po stłumieniu przez Władysława Łokietka buntu wójta Alberta w Krakowie²¹. 13 XII 1312 r. papież Klemens V w liście do archidiakona sandomierskiego Nankera wspominał jedynie o okresach nieobecności biskupa krakowskiego w diecezji²². 10 VIII 1317 r. został wystawiony przez Jana Muskate dokument w Opatowicach na terenie księstwa bytomskiego, w śląskiej części diecezji krakowskiej, pozostającej poza zasięgiem świeckiej władzy Władysława

¹⁷ T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 113 i 145.

¹⁸ Warunki życia banity oddaje w pewnej mierze relacja samego Jana Muskaty pochodząca ze schyłku 1308 r., z okresu jego pierwszego wygnania, ukazująca go żyjącego na łasce biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbna: *Nam ad terrorem sepe dicti domini principis et inimicicias capitales, exilium patimur et de bonis nostris omnibus eieccionem, et nisi benignitas ven. domini Wratislavi episcopi nobis in victualibus provideret, qui bonis nostris omnibus sumus penitus spoliati, tanta premeremur egestate, que ordini nostro omnino non competeret nec etiam dignitati* (skarga adresowana do legata papieskiego Gentilisa: KDM, t. II, nr 547).

¹⁹ Datowanie na sierpień 1317 r. (za tą datą opowiedział się ostatnio i T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 112 i 113) dokumentu dla kościoła w Pacanowie, wystawionego przez Jana Muskate w Krakowie, który to dokument ma wskazywać na jego powrót z wygnania już w tym roku, wydaje się błędne (ZDKK, t. I, nr 28). Wśród świadków w powyższym dokumencie występował bowiem kustosz krakowski Jarost syn Bronisza, który wówczas już nie żył. Od 18 V 1315 r. występował jako kanclerz Władysława Łokietka Stanisław (KDW, t. II, nr 976; KDM, t. I, nr 152), natomiast od 8 XII 1316 r. kanonik krakowski – magister Franciszek (ZDM, t. IV, nr 894), a jeszcze 25 I 1315 r. godność tę pełnił Jarost (KDM, t. I, nr 150). Bulla papieża Jana XXII z 20 V 1318 r. wspominała o nim jako o zmarłym (MPV, t. III, nr 144). Śmierć Jarosta miała miejsce między 25 I a 18 V 1315 r., a zatem przywilej Jana Muskaty dla kościoła w Pacanowie nie mógł być wystawiony w 1317 r. lecz być może w 1307 r., w ostatnim roku przed uwięzieniem i wygnaniem infulata krakowskiego.

²⁰ *Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, wyd. E. Janota, F. Piekoskiński, Kraków 1865, nr 47.

²¹ E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 146–147.

²² ZDKK, t. I, nr 17.

Łokietka²³. W powyższym dokumencie biskup krakowski mianował prepozytem kościoła św. Małgorzaty w Bytomiu Alberta, zakonnika z wrocławskiego klasztoru premonstratensów (norbertanów) pod wezwaniem św. Wincentego²⁴. Kościół św. Małgorzaty w Bytomiu ufundowany został w siódmej dekadzie XII w. przez księcia Bolesława Kędzierzawego, a pod koniec tegoż stulecia przeszedł z rąk benedyktynów pod zarząd premonstratensów²⁵. Odtąd prawo prezentacji kolejnych prepozytów kościoła św. Małgorzaty należało do opatów klasztoru św. Wincentego, inwestyturę proboszczowie otrzymywali zaś od biskupów krakowskich, którzy czynność tę symbolicznie wykonywali poprzez nałożenie rąk na głowę nominowanego²⁶. Tym razem cała procedura przebiegała również zgodnie z powyższą regułą. Prezentacji brata Alberta dokonał opat Jan z Saksonii, przychylny biskupowi krakowskiemu, mający zapewne dobrze w pamięci fakt, iż to właśnie Jan Muskata przed laty mianował go prepozytem kościoła św. Małgorzaty (21 X 1308 r.), odsuwając innego kandydata – zakonnika Andrzeja, który nie dopełnił obowiązku święceń²⁷. Albert nie objął

²³ K. Potkański, *Granice biskupstwa krakowskiego*, Rocznik Krakowski, t. 4, 1900, s. 219. W 1315 r. wójtem w Bytomiu był niejaki Luzemann (zob. *Codex diplomaticus Silesiae (Regesten zur Schlesischen Geschichte)*, ed C. Grünhagen, C. Wutke, Breslau 1875–1898, Bd. XVI, nr 3453 – dalej: CDS), być może tożsamy z Lutkiem, jednym z najemników Jana Muskaty z okresu walk z Władysławem Łokietkiem (MPV, t. III, nr 121, s. 83–84). Wiemy, że na wygnaniu towarzyszyli biskupowi krakowskiemu prepozyt skalbmierski, kanonik i oficjał krakowski Engelbert, notariusz biskupi Jan, komornik Grzegorz oraz określony jako *domicellus curie nostre* Hanko (CDS, Bd. XVIII, nr 3751).

²⁴ AP Wrocław, rep. 67, nr 163; CDS, Bd. XVIII, nr 3707.

²⁵ Powyższa filia wrocławskiego zgromadzenia otrzymała liczne przywileje, m.in. 12 VI 1290 r. papież Mikołaj IV udzielił odpustu pielgrzymom przybywającym do kościoła św. Małgorzaty, zob. *Schlesisches Urkundenbuch*, hrsg. v. W. Irgang, Bd. V, Graz–Wien–Köln, 1994 (dalej cyt. SUB), nr 447; J. Drabina, *Historia Bytomia*, Bytom 1993, s. 26–28. Na temat kształtowania kulturalnego oblicza w regionie przez kościół św. Małgorzaty w Bytomiu zob. ostatnio J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 228–229.

²⁶ J. Horwat, Z. Jedynak, *Spór o prepozyturę kościoła św. Małgorzaty czyli bytomskie „prawem i lewem”*, Magazyn Bytomski, nr 6, 1984, s. 121–123.

²⁷ AP Wrocław, rep. 67, nr 138; CDS, Bd. XVI, nr 3014. J. Horwat, Z. Jedynak, op. cit., s. 123 upatrują w Andrzeju duchownego wyznaczonego przez arcybiskupa Jakuba Świnkę. Być może jest on tożsamy z Andrzejem, późniejszym pełnomocnikiem i wikarym Filipa syna Piotra z Opatowic, który był kandydatem arcybiskupa Janisława na probostwo św. Małgorzaty (CDS, Bd. XVIII, nr 3982 z 15 X 1319; nr 4139 z 14 VII 1321). Ponieważ w momencie mianowania Jana z Saksonii na probostwo kościoła św. Małgorzaty, Jan Muskata pozostawał pod ekskomuniką nałożoną przez Jakuba Świnkę (MPV, t. III, nr 121, s. 93–95 z 14 VI 1308), biskup krakowski w myśl kary kościelnej nie mógł

jednak powyższej godności, o czym dowiadujemy się z relacji gwardiana klasztoru franciszkanów w Bytomiu (1 I 1318 r.), który informował o usunięciu dzień wcześniej siłą, *świecką ręką* dotychczasowego prepozyta Jana²⁸. „Świecka ręka” to najpewniej książę kozielski Władysław, tytułowany w dokumentach jako władca Bytomia od 28 X 1316 r.²⁹ Występujący do tej pory jako książę bytomski brat Władysława – Siemowit³⁰

powierzać żadnych godności duchownym w podległej mu diecezji. Wyrok arcybiskupa gnieźnieńskiego uchylił legat papieski Gentilis (tamże, nr 131, s. 129–136 z 12 VI 1310), jednak wiemy, iż zanim to się stało, doszło do próby usunięcia kandydata Jana Muskaty i zastąpienia go niejakim Mikołajem z Opola (CDS, Bd. XVI, nr 3179 z 11 I 1311). Ten ostatni w obliczu zmiennej koniunktury politycznej zrzekł się przyznanej mu godności na rzecz norbertanina Jana (rekomendowanego przez Jana Saksończyka – od 1312 r. opata wrocławskich premonstratensów – *Scriptores rerum Silesiacarum* (dalej cyt. SRS), Bd. II, Breslau 1839, s. 137), który dzierżył już od jakiegoś czasu prepozyturę kościoła św. Małgorzaty, zob. *Bytom średniowieczny. Przekazy źródłowe 1123–1429*, oprac. J. Drabina, J. Horwat, Z. Jedynak, Opole 1985, nr 54 (13 X 1316), nr 52 (1315), nr 53 (27 V 1316).

²⁸ AP Wrocław, rep. 67, nr 172b – pod tą sygnaturą znajdują się także pozostałe dokumenty dotyczące sporu o prepozyturę bytomską; CDS, Bd. XVIII, nr 3745. Franczko, opat cystersów z Jemielnicy, mianowany przez papieża Jana XXII rozjemcą w powyższym sporze (tamże, nr 3895 z 14 III 1319) jako sprawcę wygnania prepozyta Jana wskazywał na konsystorz duchowieństwa kolegiaty opolskiej arcybiskupa Janisława, który otrzymał fałszywą informację jakoby Jan nie rezydował przy swoim kościele, powołując się na rzekomo przysługujące mu prawo patronatu, zajął siłą klasztor św. Małgorzaty i mianował prepozytem Filipa syna Piotra z Opatowic. Sprawozdanie Franczka miało miejsce już po śmierci Jana Muskaty, było jednak dla biskupa krakowskiego korzystne. Opat z Jemielnicy potwierdził bowiem, iż mianowanie Jana odbyło się zgodnie z prawem kanonicznym, po prezentacji opata premonstratensów z Wrocławia (tamże, nr 4071 z 11 X 1320). Ponieważ Janisław przebywał na przełomie 1317 i 1318 r. w Awinionie, czyniąc starania o uzyskanie papieskiej zgody na koronację Władysława Łokietka, zaangażowanie arcybiskupa w sprawy bytomskie musiało być jedną z jego pierwszych decyzji jako zwierzchnika metropolii gnieźnieńskiej. Na temat Janisława zob. biogram H. Chłopcokiej, w: WSB, s. 285–286; A. Skowroński, *Uwagi o początkach działalności politycznej arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława do 1321 r.*, *Zeszyty Naukowe Akademii Techniczno-Rolniczej w Bydgoszczy*, nr 135, Nauki Społeczne, t. 19, 1986, s. 77–87; tenże, *Działalność polityczna arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława w latach 1321–1341 na tle stosunków polsko-krzyżackich*, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Studia Historyczne*, z. 3, 1993, s. 37–58.

²⁹ CDS, Bd. XVIII, nr 3624.

³⁰ W literaturze podkreśla się niewielką rolę polityczną Siemowita, zdominowanego przez brata Władysława, zob. K. Jasiński, *Rodowód Piastów Śląskich*, t. III, Wrocław 1977, s. 50–52; tenże, *Siemowit*, w: PSB t. 37, 1996, s. 73; *Piastowie. Leksykon biograficzny*, pod red. S. Szczura i K. Ożoga, Kraków 1999, s. 733–734. Na skłócenie ówczesnych książąt śląskich i ich wygórowane aspiracje, nieprzystające do słabości politycznej, zwracał uwagę R. Heck, *Piastowie śląscy a Królestwo Polski w XIV–XV w.*, w: *Piastowie w dziejach Polski*, Wrocław 1975, s. 69–70.

został odsunięty od rządów w Bytomiu, krótko później prepozyturę utracił Jan³¹. Wskazuje to, iż ksiądz kozielski i bytomski Władysław współdziałał czynnie z arcybiskupem gnieźnieńskim Janisławem (metropolita poparcia mógł udzielić dopiero po powrocie z Awinionu)³², jak również z Władysławem Łokietkiem³³. W tej sytuacji bezpośrednio urażony przez swych wrogów biskup krakowski, popierany przez opata Jana Saksończyka, ujął się za wypędzonym prepozytem, udzielił mu inwestytury i na dowód łaski obdarzył dodatkowo pierścieniem, nakłaniając jednocześnie Alberta do rezygnacji (13 I 1318 r.)³⁴ Na tym kończy się właściwie aktywny udział Jana Muskaty w sporze o prepozyturę kościoła św. Małgorzaty w Bytomiu. Mimo, iż słuszność leżała po stronie infulata krakowskiego³⁵ wycofał się on z całej sprawy, niewątpliwie właśnie z uwagi na podjęte

³¹ O przychylności Siemowita dla Jana świadczy dokument z 27 V 1316 r., w którym ksiądz oddalał oskarżenia Pawła syna Fricona przeciwko prepozytowi dotyczące złego gospodarowania bytomskim młynem, którego połowa zgodnie z testamentem młynarza Mikołaja znalazła się rok wcześniej w rękach proboszcza kościoła św. Małgorzaty (*Bytom średniowieczny*, nr 53 i 52).

³² Zob. przyp. 27. Janisława nie było wówczas w Polsce. 14 I 1318 otrzymał palisz w Awinionie, zob. *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Theiner, t. I, Rzym 1860 (dalej cyt. VMPL), nr 216. Dwa miesiące później biskup wrocławski Henryk z Wierzbną w liście do papieża stwierdził, że metropolita był jeszcze nieobecny w kraju (MPV, t. I, nr 52; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s.182). Arcybiskup mógł się zaangażować w sprawę bytomskie najwcześniej wiosną 1318 r. W maju widzimy go w Gąbinie na Mazowszu, zob. J. Bieniak, *Wiec*, s. 474 i 477.

³³ 8 XII 1316 r. dostrzegamy księcia kozielskiego i bytomskiego w otoczeniu Władysława Łokietka w Krakowie, uzyskującego potwierdzenie przywileju Leszka Czarnego na dobra Psary nadane księciu bytomskiemu Kazimierzowi. W dokumencie ksiądz krakowski zwracał się do swego imiennika, wyraźnie podkreślając łączące ich pokrewieństwo, *filiollo nostro dilecto*, ZDM, t. IV, nr 894; CDS, Bd. XVIII, nr 3635; zob. J. Horwat, Z. Jedynak, op. cit., s. 123–126.

³⁴ AP Wrocław, rep. 67, nr 164 a; CDS, Bd. XVIII, nr 3751. Trudno się zgodzić ze stwierdzeniem J. Horwata, *Księstwo bytomskie i jego podziały do końca XV w.*, Gliwice 1990, s. 146, iż kandydaci Jana Muskaty nie zyskiwali aprobaty opatów z klasztoru św. Wincentego we Wrocławiu.

³⁵ Zob. przyp. 27. Trzy tygodnie przed śmiercią Jana Muskaty, sędzia rozjemczy Franczko powiadomił biskupa o nałożeniu klątwy na Filipa z Opatowic (CDS, Bd. XVIII, nr 4010 z 14 I 1320). Schorowany infulat krakowski był już w tym czasie jedynie biernym obserwatorem sporu o prepozyturę bytomską. Ciekawe, że część historiografii polskiej, nawet wbrew źródłom, nie potrafiła przyznać w powyższej kwestii żadnych racji Janowi Muskacie, zob. J. Fijałek, *Przeszłość Nankera biskupa krakowskiego (1320–1326), następnie wrocławskiego († 1341)*, w: *Księga pamiątkowa ku czci B. Orzechowicza*, t. II, Lwów 1916, s. 265, przyp. 2.

starania o powrót do Krakowa. Dalsze wikłanie się w bytomski spór³⁶ odsuwało możliwość szybkiego powrotu Jana Muskaty do własnej diecezji. Być może presja na obsadę probostwa kościoła św. Małgorzaty w Bytomiu, przedsięwzięta przez jego antagonistów, miała skłonić go do rychłego opuszczenia Bytomia³⁷.

3. Datę powrotu Jana Muskaty do Krakowa przyjmowano początkowo za *Rocznikiem miechowskim* na rok 1317: *Johannes episcopus Cracoviensis ad sedem suam redit*³⁸. Tak uczynił m.in. Władysław Abraham w swojej pracy poświęconej Janowi Muskacie³⁹, lecz już w kilka lat później, pod wpływem analizy dokumentów wystawianych przez biskupa krakowskiego na Śląsku w sierpniu 1317 i styczniu 1318 r., ten sam historyk uznał, iż powrót i ugoda nastąpiły dopiero w połowie 1318 r., na krótko przed wiecem w Sulejowie⁴⁰. Musimy zauważyć, iż wiadomości *Rocznika miechowskiego* dotyczące Jan Muskaty są nieściśle, np. źródło to podaje jako datę śmierci infułata krakowskiego rok 1330 zamiast 1320⁴¹. Późne źródło jakim jest kronika klasztoru cystersów w Mogile, datowana na przełom XV i XVI w., wspominała pod rokiem 1317 r. iż Jan Muskata za rządów opata Krystiana подарował temu zgromadzeniu biblię większą⁴². Data podana przez autora kroniki, brata Mikołaja, mogłaby wskazywać, że biskup krakowski pełnił już wówczas bez przeszkód obowiązki na obszarze swojej diecezji. Nie jest

³⁶ Spór, w trakcie którego zaczęto kwestionować prawo patronatu opactwa św. Wincentego we Wrocławiu nad kościołem św. Małgorzaty w Bytomiu, trwał aż po 1323 r. i zakończył się kompromisem. Następcą Jana Muskaty – biskup krakowski Nanker – zezwolił premonstratensom utrzymywać w Bytomiu konwent dowolnej wielkości, kandydatów na stanowisko prepozyta kościoła św. Małgorzaty prezentować miał opat wrocławski, inwestytura należała do biskupa krakowskiego, podobnie jak opłaty płynące z prepozytury, CDS, Bd. XVIII, nr 4263 z 18 V 1323; J. Horwat, Z. Jedynek, op. cit., s. 128.

³⁷ Zob. hipotezy na temat wykorzystania denarów z wizerunkiem św. Stanisława w propagandzie Władysława Łokietka wymierzonej przeciw Janowi Muskacie (przed 1320 r.): B. Paszkiewicz, *Denary krakowskie Władysława Łokietka – uzupełnienia*, *Wiadomości Numizmatyczne*, t. 36, 1992, z. 3–4, s. 138–139.

³⁸ *Rocznik miechowski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. II, s. 883.

³⁹ W. Abraham, *Sprawa Muskaty*, RAU, t. 30, 1894, s. 167.

⁴⁰ W. Abraham, *Stanowisko kurii*, s. 14; podobnie E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 183. Ostatnio podtrzymali datację powrotu na 1317 r., przyznając pierwszeństwo przekazowi *Rocznika miechowskiego* J. Bieniak, *Wiec*, s. 477 oraz T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 113–114.

⁴¹ *Rocznik miechowski*, s. 883; podobnie *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. III, s. 78.

⁴² *Chronicon monasterii Claratumbensis ordinis Cisterciensis. Auctore Fratre Nicolao de Cracovia*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. VI, s. 442.

to jednak takie oczywiste. Po pierwsze szereg informacji szczegółowych w niniejszej kronice budzi zastrzeżenia⁴³. Po drugie inne, daleko bardziej wiarygodne źródło, jakim jest księga uposażeń diecezji krakowskiej Jana Długosza, wymienia dar biskupa krakowskiego dla klasztoru cystersów w Mogile (*Johannes episcopus Cracoviensis donavit bibliam in duabus partibus*) bez podania daty, jedynie z informacją, iż miało to miejsce za rządów opata Krystiana⁴⁴ (zmarł w 1319 r.)⁴⁵ Po trzecie wreszcie, nawet jeżeli przyjmiemy rok 1317 za datę wręczenia okazałego Pisma Świętego⁴⁶ mogińskim cystersom, nie jest powiedziane, że infułat krakowski dokonał tego osobiście. Ponadto jeszcze w I połowie 1318 r. stosunki Jana Muskaty z arcybiskupem Janisławem były bardzo napięte, o czym świadczą wyżej wspomniane wydarzenia bytomskie⁴⁷. Dlatego sędzę, iż powrót biskupa krakowskiego do Małopolski należy przesunąć na wiosnę 1318 r.

Dokumentem wskazującym na przejęcie obowiązków zwierzchnika diecezji krakowskiej przez Jana Muskatę jest bulla papieska skierowana do niego 1 V 1318 r., w której Jan XXII zaniepokojony szerzącymi się herezjami w Czechach i w Polsce: *precipue in civitate et diocesi Cracoviensi*, ustanawia inkwizytorów, polecając ich opiece biskupa. Byli to dominikanie Kolda i Peregryn z Opola – autor słynnych kolekcji kazań – oraz franciszkanie Hartman z Pilzna i Mikołaj z Haspodin z konwentu krakowskiego⁴⁸. Podobne w treści pismo otrzymał od papieża również Władysław Łokietek⁴⁹. O tym, że szerząca się herezja nie była tylko wymysłem Stolicy Apostolskiej świadczy zapiska w *Roczniku miechowskim* pod rokiem

⁴³ Zob. uwagi w. Kętrzyńskiego, tamże, s. 431.

⁴⁴ *Nomina abbatum monasterii Clarae tumbae alias Mogila*, w: J. Długosz, *Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis*, wyd. A. Przeddziecki, t. III, Kraków 1864, s. 435. T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 112 i 136 błędnie przypisuje Janowi Długoszowi datowanie na 1317 r. wręczenie biblii przez Jana Muskatę. Pobył Jana Muskaty w sierpniu 1317 r. w Małopolsce (ZDKK, t. I, nr 28), co sugeruje ten badacz (s. 112), należy odrzucić (zob. przyp. 18).

⁴⁵ 3 VI 1319 r. opatem mogińskim jest już Stefan, *16 nie drukowanych dokumentów wystawionych przez arcybiskupa Janisława w latach 1319–1341*, oprac. i wyd. S. Librowski, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t. 51, 1985, nr 1.

⁴⁶ K. Hoszowski, *Żywot Jana Muskaty biskupa krakowskiego*, Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, t. 34, 1866, s. 237 podaje, iż biblii *obecnie nie ma w księgozbiornie klasztornej i nie wiadomo gdzie i kiedy zaginęła*.

⁴⁷ CDS, Bd. XVIII, nr 4071 z 11 X 1320; zob. przyp. 27.

⁴⁸ VMPL, t. I, nr 220. Na temat Peregryna zob. J. Kłoczowski, *Dominikanie na Śląsku w XIII–XIV w.*, Lublin 1956, s. 245–252; J. Wolny, *Peregryn z Opola*, w: PSB, t. 25, 1980, s. 599–602.

⁴⁹ VMPL, t. I, nr 221.

1318: *Begine et Begardi delentur*⁵⁰. Więcej wiadomo na temat działalności inkwizycji w diecezji wrocławskiej, gdzie biskup Henryk z Wierzbna rozprawiał się bezwzględnie z osobami posądzonymi o kacerstwo⁵¹. Nie wiemy czy podjęte przez Jana Muskatę i Władysława Łokietka kroki w celu wytępienia herezji w Małopolsce były skuteczne. W 1327 r. papież pochwalił jedynie wysiłek i zaangażowanie włożone przez króla polskiego w tę sprawę⁵². Inne pismo papieża ukazywało z kolei trudne położenie biskupa krakowskiego po jego powrocie do Krakowa. W bulli z 20 V 1318 r. Jan XXII nakazywał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Janisławowi i biskupowi wrocławskiemu Gerwardowi ściąganie dochodów z dóbr stołowych biskupstwa krakowskiego, pobieranych przez 10 lat przez kolejnych administratorów diecezji podczas nieobecności Jana Muskaty i przesłanie ich do Stolicy Apostolskiej. Papież, najpewniej pod wpływem listów biskupa krakowskiego, był bardzo krytyczny wobec poczynań administratorów. Ponieważ dwóch z nich już nie żyło (kanonicy Jarost syn Bronisza i Mikołaj syn Warsza), odpowiedzialność finansowa spadła na ich spadkobierców. Kanonicy: Franciszek, kanclerz krakowski i jeden z czołowych doradców Władysława Łokietka⁵³ oraz Jan Grot, krewny Mikołaja Warszawica, mieli stawić się w ciągu czterech miesięcy w Awinionie i rozliczyć się ze swej działalności. W razie oporu ze strony byłych administratorów papież groził karami kościelnymi, a gdyby nie odniosły one skutku, arcybiskupa gnieźnieńskiego i biskupa kujawskiego wesprzeć miało ramię książęce⁵⁴. W skuteczność powyższych kroków mamy prawo wątpić zważywszy, iż administratorzy działali z nadania kolejnych arcybiskupów gnieźnieńskich

⁵⁰ *Rocznik miechowski*, s. 883; K. Dobrowolski, *Pierwsze sekty religijne w Polsce, Reformacja w Polsce*, t. 3, 1924, nr 11/12, s. 189–202; W. Swoboda, *Początki herezji na ziemiach polskich*, w: *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu prof. Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 392–394; ostatnio ogólne tło problemu wzbogacił J. Trupinda, *Herezja Wolnego Ducha na ziemiach polskich i w Prusach*, w: *Władcy, mnisi, rycerze. Gdańskie studia z dziejów średniowiecza* nr 3, pod red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1996, s. 341–362.

⁵¹ K. Dobrowolski, op. cit., s. 176–178; Z. Mazur, *Powstanie i działalność inkwizycji dominikańskiej na Śląsku w XIV w.*, NP, t. 39, 1973, s. 181–182.

⁵² VMPL, t. I, nr 381.

⁵³ ZDM, t. IV, nr 894 (8 XII 1316), KDM, t. II, nr 569 (15 VIII 1317), ZDM, t. I, nr 20 (6 X 1317), KKK, t. I, nr 119–120 (20–21 VI 1318), KDM, t. II, nr 576 (24 VI 1319), nr 581 (17 V 1321), nr 583 (13 V 1322), nr 588 (6 II 1325), nr 593 (2 II 1327); zob. K. Ożóg, *Krakowscy duchowni w służbie królewskiej w XIV w.*, *Rocznik Krakowski*, t. 54, 1988, s. 6–7.

⁵⁴ MPV, t. III, nr 144.

oraz z poparciem Władysława Łokietka⁵⁵. Jednak w kontekście starań o koronę, papieskie zalecenia zrealizowano polubownie⁵⁶.

⁵⁵ Jarost należał do wrogów rządów czeskich w Małopolsce, zob. T. Nowakowski, *Krakowska kapituła katedralna wobec panowania Przemysłidów w Małopolsce w latach 1292–1306*, PH, t. 82, 1991, s. 16. Ponadto 2 VII 1309 r. kustosz krakowski Jarost występował jako świadek wymuszonej przez Władysława Łokietka na Janie Muskacie przysięgi wierności i posłuszeństwa (MPV, t. III, nr 124), zaś biskup krakowski oskarżał go (a także kanoników Mikołaja i Franciszka) przed legatem papieskim Gentililem za współudział w swoim uwięzieniu (tamże, nr 126 z 26 V–7 VIII 1309). Jarost jako administrator diecezji krakowskiej został przez legata ekskomunikowany i pozbawiony swej funkcji (tamże, nr 132 z 16–28 III 1310). Jako zaufany stronnik Władysława Łokietka został jego kanclerzem (KKK, t. I, nr 117 z 29 XII 1310; KDM, t. I, nr 150 z 25 I 1315). Na temat kariery Jana Grota u boku Władysława Łokietka zob. M. Niwiński, *Biskup krakowski Jan Grotowic i zatargi jego z Włodzisławem Łokietkiem*, Nowa Polonia Sacra, t. 3, 1939, s. 57–99; biogram autorstwa A. Matuszka w: PSB, t. 9, 1960–1961, s. 15–18; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów: Warszawice i Grotowice*, RTNT, t. 85, Toruń 1992, s. 96–100; M. D. Kowalski, *Pralaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwek (1320–1382)*, Kraków 1996, s. 173–174; J. M. Dacka, *Związki elity władzy ziem dziedzicznych Władysława Łokietka z małopolskim obozem rządzącym (po roku 1306)*, SPŚ, t. 8, 1999, s. 170–171. Na temat Franciszka zob. biogram Z. Kozłowskiej-Budkowej w: PSB, t. 7, s. 77; M. D. Kowalski, op. cit., s. 149–150. O Mikołaju synu Warsza, kanclerzu łęczyckim (1314–1315) zob. J. Wroniszewski, op. cit., s. 147–148. O kanclerzach Łokietka: K. Ożóg, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*, Kraków 1995, s. 29–30. A. Adamska, *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka. Formy i funkcje*, Kraków 1999, s. 25–28. Znamienna w tym kontekście jest także kariera kanonika krakowskiego i archidiacona sandomierskiego Nankera, znanego ze swej niechęci do Niemców. W 1318 r. uzyskał on od księcia krakowskiego urząd kanclerza sędzkiego (KDP, t. II, nr 228; t. III, nr 77; KKK, t. I, nr 119; KDM, t. II, nr 576), a rok później godność dziekana kapituły katedralnej w Krakowie (VMPL, t. I, 227–228 z 10 IX 1319). Jako zaufany Władysława Łokietka został następcą Jana Muskaty na biskupstwie krakowskim, zob. T. Silnicki, *Biskup Nanke*, Warszawa 1953, s. 11–42. Dziekanię krakowską po Nanke przejął natomiast Bodzanta (biskup krakowski w latach 1348–1366), krewny oddanego Władysławowi Łokietkowi biskupa wrocławskiego Gerwarda, zob. K. Karczewski, W. Sieradzan, *Pralaci kapituły kolegiackiej w Kruszwicy w I połowie XIV w.*, Ateneum Kapłańskie, t. 126, 1996, s. 224–225. Również niższe duchowieństwo, które opowiedziało się przeciwko Janowi Muskacie podczas procesu z 1308 r., mogło liczyć w przyszłości na awanse: J. Wieczorek, *Wikariusze katedry krakowskiej w XIII i XIV stuleciu*, NP, t. 78, 1992, s. 104 i 123–124. Wyrazistą rolę Władysława Łokietka w „lansowaniu swoich ludzi” podkreślała także A. Rybicka-Adamska, *Zbigniew ze Szczyrzyca, kanclerz Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, NP, t. 78, 1992, s. 151–165. Stan badań na ten temat podsumowuje A. Marzec, *Elita wobec władcy i władca wobec elity w Królestwie Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*, w: *Monarchia w średniowieczu. Władza nad ludźmi, władza nad terytorium*, pod red. J. Pysiaka, A. Pieniądz-Skrzypczak, M. R. Pauka, Warszawa–Kraków 2002, s. 145–156.

⁵⁶ Zob. E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 186; J. Maciejewski, op. cit., s. 111.

Wiele wskazuje, że do wstępnej ugody pomiędzy Władysławem Łokietkiem a Janem Muskata doszło przed wiecem w Sulejowie, poświęconemu przede wszystkim sprawom pomorskim i planom koronacyjnym⁵⁷. 20 VI 1318 r. książę krakowski rozpatrzył w bardzo przychylnym dla infułata krakowskiego duchu spór jaki ten wiódł z rycerzem Piotrem synem Salomona o wieś Wiktorowice. Władysław Łokietek unieważnił wszystkie dokumenty, za pomocą których rycerz Piotr próbował dowieść swych roszczeń. Książę narzucił również przegrywającemu proces wieczyste milczenie dla uniknięcia ponownego wszczęcia sprawy już osądzonej. W powyższym dokumencie wyraża się zresztą o Janie Muskacie z najwyższą czcią: *dominus Episcopus noster pater reverendus*⁵⁸. Korzystne dla biskupa krakowskiego rozstrzygnięcie drobnego sporu terytorialnego, które zapadło w Sulejowie, można uważać za gest pojednawczy księcia, gest warunkowy, o czym może świadczyć fakt, iż dopiero 8 X 1318 r. został wystawiony dokument w tej sprawie. Prawdopodobnie Jan Muskata nie był obecny na wiecu sulejowskim, a w jego imieniu występował kantor gnieźnieński Iwo⁵⁹, znany stronnikiem Władysława Łokietka. W osobie Iwona i jego zaangażowaniu w sprawę biskupa krakowskiego dopatrywać się można inspiracji arcybiskupa Janisława, występującego tym razem w roli mediatora⁶⁰. Do pełnej ugody, nie mówiąc o ścisłej współpracy, było daleko. Po wielu latach zaciekłych waśni obie strony były nieufne wobec siebie, a koniec sporu wynikał bardziej z kalkulacji politycznej aniżeli z potrzeby wewnętrznej antagonistów.

Sytuacja diecezji krakowskiej, jaką zastał po powrocie Jan Muskata była zła, a przywrócenie porządku wymagało ogromnego wysiłku organizacyjnego: rewindykacji utraconych dóbr, odbudowy zniszczonych kościołów (w tym wawelskiej katedry)⁶¹, przeciwdziałaniu szerzącej się herezji, sprostaniu wymaganiom papieskim, będącym ceną za wyrażenie zgody

⁵⁷ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 188–189. Sulejów nie został wybrany przypadkowo na miejsce wiecu, tamtejszy klasztor cystersów należał bowiem do najwierniejszych sojuszników Władysława Łokietka, zob. J. Mitkowski, *Początki klasztoru Cystersów w Sulejowie. Studia nad dokumentami, fundacją i rozwojem uposażenia do końca XIII w.*, Poznań 1949, s. 285–286.

⁵⁸ KKK, t. I, nr 119.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączyska i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969, s. 187; T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 208–209.

⁶¹ W nowym świetle inwestycje Jana Muskaty w krakowskiej katedrze omawia T. Węclawowicz, *Fazy budowy prezbiterium katedry na Wawelu na przelomie XIII i XIV w. – kościoły biskupów Muskaty, Nankera i Grota*, Studia Waweliana, t. 8, 1999, s. 10–16;

na koronację, unormowaniu stosunków z kapitułą, której przychylni księciu krakowskiemu przedstawiciele administrowali diecezją przez dziesięć lat⁶². Biskup krakowski przeczuwał zapewne, iż problemy te przerastały jego możliwości i że część kłopotów pozostawi w spuściznie swoim następcom. Czy był również świadomy, że w znacznej mierze sam przyczynił się do kryzysu w jaki popadł Kościół krakowski?

4. Infułat krakowski, wraz z innymi biskupami, wziął udział w koronacji Władysława Łokietka (20 I 1320 r.)⁶³ Edmund Długopolski pisał: *Było to wielkim upokorzeniem dla Muskaty, że musiał uczestniczyć w tym obrzędzie, który był takim triumfem jego wroga*⁶⁴. Zwierzchnik diecezji krakowskiej nie mógł uchylić się od ceremonii, w momencie gdy zapadła decyzja o lokalizacji całego przedsięwzięcia w Krakowie⁶⁵. Jakiegokolwiek

zob. też uwagi Z. Pianowskiego, *Wawel od Konrada Mazowieckiego do Kazimierza Wielkiego*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Archeologia, nr 36, 1989–1990, s. 61–62.

⁶² Dopelnieniem klęsk, które dręczyły wówczas Małopolskę była zaraza, zob. *Rocznik miechowski*, s. 883.

⁶³ *Rocznik kujawski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. III, s. 209; *Rocznik Traski*, wyd. tenże, w: MPH, t. II, s. 859.

⁶⁴ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 198.

⁶⁵ Na temat przyczyn umiejscowienia koronacji w Krakowie zob. O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295–1370*, t. II, Lwów 1919, s. 241–248; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 197–198; Z. Dalewski, *Władza – przestrzeń – ceremoniał. Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV w.*, Warszawa 1996, s. 92. Bardzo silnie związany z Kościołem krakowskim Jan Długosz w subiektywnym tonie opisuje powyższą kwestię: *By zaś uroczystość wspomnianej koronacji odbyła się pomyślniej i bardziej uroczystość, postanowiono odebrać zaszczyt koronowania królów polskich katedrze gnieźnieńskiej i przyznać go katedrze krakowskiej, która niegdyś miała wspinały tytuł metropolii. Starszyzna i wszyscy możni uznali za rzecz godną i bardzo słuszną przez ten przywilej wstawić jeszcze więcej katedrę krakowską i miasto, które zażywając ogromnej sławy zarówno dzięki położeniu i wielkiej liczbie mieszkańców, jak wzniesionym murom i wszystkiemu, czego mu dostarczają sąsiadujące z nim ziemie, słynie nadto różnego rodzaju chlubnymi czynami, szczególnie jednak niezwykłym kultem i czcią szczątków św. Stanisława i bardzo wielu świętych* (Długosz, ks. 9, s. 133). W innym miejscu wyraża się Jan Długosz złośliwie o Gnieźnie jako wsi (tamże, s. 134). Być może pomysł przeniesienia miejsca koronacji z Gniezna do Krakowa został zasugerowany w Awinionie. U podstaw tej koncepcji miała leżeć chęć złagodzenia urazy króla Czech Jana Luksemburczyka, roszczonego pretensje do polskiej korony, zob. G. Labuda, *Przeniesienie koronacji królewskich z Gniezna do Krakowa w XIV w.*, w: *Cracovia – Polonia – Europa*, Kraków 1995, s. 45–59. Koronacja Władysława Łokietka odbyła się zresztą podczas nieobecności Jana Luksemburczyka w Czechach, przez co zamierzano zapewne dodatkowo opóźnić spodziewaną reakcję króla czeskiego, por. B. Włodarski, *Polityka Jana*

tłumaczenie jego nieobecności mogło być poczytane za akt jawnej wrogości. Wydaje się, że w jakimś stopniu Jan Muskata pogodził się ze wzrostem znaczenia i pozycji Władysława Łokietka, wskazują na to ostatnie dokumenty, w jakich pojawił się biskup krakowski. 13 I 1320 r. w Opatowcu, tydzień przed koronacją Władysława Łokietka, infułat krakowski wspólnie z księciem (*sedebat circa me Episcopus Capellanus meus*) miał przysądzić prawo do użytkowania dębiny w Radłowskim Borze rycerzowi Piotrowi i jego braciom, dziedzicom Dobczyc, mimo iż uprzednio wyznaczony przez Jana Muskatę wójt kościelny, pleban z Pełczysk Mikołaj, odmawiał powyższym rycerzom tychże praw⁶⁶. Uległość biskupa krakowskiego w tej sprawie spowodowana była niewątpliwie chorobą i bliską śmiercią. Autentyczność powyższego dokumentu zakwestionowano już w średniowieczu⁶⁷. Współcześnie wątpliwości budzi przede wszystkim datacja. Władysław Łokietek 13 I 1320 r. był w Krakowie, gdzie wystawił przywilej dla mieszczan sądeckich, nie mógł więc być jednocześnie w Opatowcu⁶⁸. Ponadto intensywne przygotowania do koronacji oraz zjazd elity państwa wymagał obecności przyszłego monarchy w Krakowie. Jednak lista świadków, ich tytuły, a także inne dokumenty z tego czasu wskazują, iż piętnastowieczny fałszerz korzystał z dokumentów oryginalnych, a więc interesujące nas falsyfikaty oddają autentyczne wydarzenia, błędnie podając datę wystawienia⁶⁹. Już po koronacji Władysława Łokietka biskup krakowski wyraził zgodę na zrzeczenie się patronatu nad kościołem św. Andrzeja w Krakowie przez Klemensa, opata klasztoru benedyktynów z Sieciechowa, na rzecz króla, który osadził tam klaryski ze Skały⁷⁰. W zamian benedyktyni otrzymywali

Luksemburczyka wobec Polski za czasów Władysława Łokietka, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, t. 9, 1933, z. 3, s. 24–25. 15 II 1320 r. widzimy króla czeskiego w okolicach Bingen zdążającego do swych luksemburskich posiadłości (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. III (1311–1333), vol. 2, wyd. J. Emler, Praha 1884, nr 561).

⁶⁶ KKK, t. I, nr 121–122.

⁶⁷ 30 VIII 1427 r. podkanclerzy królewski Stanisław Ciołek, inspirowany przez biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, po licznych konsultacjach stwierdził fałszywość dokumentów dotyczących praw potomków rycerzy z Dobczyc do korzystania z radłowskich lasów, ZDM, t. II, nr 392; Z. Kowalska, *Stanisław Ciołek († 1437). Podkanclerzy królewski, biskup poznański, poeta dworski*, Kraków 1993, s. 44.

⁶⁸ KDM, t. I, nr 160.

⁶⁹ Zob. J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 140–141.

⁷⁰ Opaci sieciechowscy byli także prepozytami w kościele św. Andrzeja, zob. J. Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce od końca XI do połowy XIII w.*, Lublin 1995, s. 117.

prawo do patronatu krakowskiego kościoła św. Idziego i należących doń dziesięcin. Prawo patronatu powyższego kościoła przysługujące dotąd królowi Władysław Łokietek ustąpił opatowi. W testacji dostrzegamy wyłącznie członków kapituły krakowskiej, być może zainteresowanych utrzymaniem prawa do rezydowania w kościele św. Andrzeja (*Ubi tam nos, quam Canonici, qui in Ecclesia sancti Andree habeant residere, decetero perhenniter residebunt*)⁷¹. Zamiany dokonane przez Władysława Łokietka za zgodą bliskich mu rycerzy z rodu Toporów – współpatronów kościoła św. Andrzeja – miały być drogą do powołania na Okole nowego ośrodka miejskiego, konkurencyjnego w stosunku do Krakowa. Akt ten należy odczytać jako karę za udział mieszczan krakowskich w buncie pod wodzą wójta Alberta w l. 1311–1312, rewolcie skierowanej przeciw rządowi kujawskiego Piasta⁷². Wyrażając swą zgodę na powyższe zamierzenia Jan Muskata był więc świadkiem, a poniekąd także uczestnikiem akcji wymierzonej w jego uprzednich stronników⁷³. Było to, jak możemy przypuszczać, dodatkowe upokorzenie i cios dla jego prestiżu. To domniemanie może potwierdzać fakt, iż obok króla inicjatorami tego przedsięwzięcia byli Toporzycy, odpowiedzialni za uwięzienie infulata krakowskiego w 1306 lub 1307 r.⁷⁴, a więc osobiści wrogowie Jana Muskaty.

Biskup krakowski zmarł 7 II 1320 r. i został pochowany w bliskim mu klasztorze cystersów w Mogile, w chórze kościoła, po lewej stronie ołtarza⁷⁵.

⁷¹ KDM, t. I, nr 161 (20 I–7 II 1320). W l. 1325–1326 w kościele św. Andrzeja rezydował kustosz i trzech kanoników (MPV, t. I, nr 139, s. 115). Byli to jednak najpewniej kanonicy świeccy.

⁷² S. Gawlas, *Nova civitas in Okol. Fragment z dziejów Krakowa*, w: SPŚ, t. 6, 1994, s. 107–108; J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, s. 140–142.

⁷³ Wśród patrycjatu krakowskiego znajdowało się bardzo wielu mieszczan wywodzących się, podobnie jak Jan Muskata, ze Śląska, J. Rajman, *Z badań nad mieszczanami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*, *Studia Śląskie*, t. 48, 1990, s. 205–219.

⁷⁴ A. Rybarski, *Udział Toporzyców w uwięzieniu biskupa krakowskiego*, KH, t. 26, 1912, s. 1–12.

⁷⁵ W sprawie daty śmierci zob. *Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, w: MPH s.n., t. X, cz. 2, Warszawa 1974; *Kalendarz krakowski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH t. II, s. 912. Dokładną datę śmierci podaje jedynie *Katalog Długosza*, s. 185. Prawdopodobnie datę roczną odnotowały katalogi: *Redakcja dominikańska*, s. 101; *Redakcja franciszkańska*, s. 298; *Redakcja jędrzejowska*, s. 305. Błędnie zaś *Redakcja świętokrzyska*, s. 65 (1322 r.); *Redakcja Lubelska*, s. 144 (1323 r.) Bałamutną informację posiada na ten temat *Chronicon monasterii Claratumbensis*, s. 442: *Hic passus relegacionem per Wratislavienses et ad civitatem Cracoviam sepelivi cum episcopis non permissus in summa ecclesia ipsa cathedrali*. Sam autor, brat Mikołaj z Krakowa, nie był zresztą pewny swej wiedzy, gdyż dodał: *Causa autem huius me latet*.

Jan Długosz podaje, że śmierć Jana Muskaty poprzedziła kilkutygodniowa choroba, a w czasie pogrzebu w Mogile *urządzono przepisane należne i uroczyste egzekwie*⁷⁶.

W dotychczasowej historiografii słusznie podkreśla się, iż największy triumf polityczny Władysława Łokietka, jakim była koronacja, jednocześnie przyspieszył śmierć jego wieloletniego wroga⁷⁷. Koronacja była potwierdzeniem monarszej potęgi, a jednocześnie wielkim spektaklem władzy, mającym oddziaływać swoim splendorem na poddanych. Same uroczystości koronacyjne, trwające 3 dni (przejście przyszłego króla wraz z orszakiem z Wawelu na Skałkę i z powrotem do katedry, msza, uczty) mogły dodatkowo nadszarpnąć zdrowie schorowanego biskupa krakowskiego⁷⁸.

Oceniając ostatnie lata działalności Jana Muskaty, trudno nie oprzeć się wrażeniu, że infułat krakowski utracił większy wpływ na kreowanie nie tylko polityki państwa, lecz także na kształtowanie stosunków wewnętrznych w Małopolsce. W episkopacie polskim dominującą pozycję uzyskali stronnicy panującego władcy – metropolita Janisław i biskup wrocławski Gerward oraz biskup poznański Domarat (1319–1324), Gerward (1300–1323), Janisław (1317–1341), a jedyny przychylny Janowi Muskacie wysoki dostojnik polskiej prowincji kościelnej, biskup wrocławski Henryk z Wierzbna, zmarł w 1319 r. Znamienne, że przeciwnicy biskupa krakowskiego, jeszcze za życia Jana Muskaty, upatrzyli sobie jego następcę w osobie Nankera, o czym świadczą pisma papieża Jana XXII z 10 IX 1319 r. nakazujące biskupowi wrocławskiemu Gerwardowi dopilnować wprowadzenia tegoż duchownego na dziekanie krakowską, czyniąc go tym samym przełożonym kapituły⁷⁹. Kapituła krakowska została zdominowana przez kanoników związanych z Władysławem Łokietkiem, a na budowę własnego stronnictwa nie starczyło już Janowi Muskacie sił i środków. Spadek ogólnej aktywności infułata krakowskiego związany był też bez wątpienia z jego wiekiem, świadomego również, jak należy przypuszczać,

⁷⁶ Długosz, ks. 9, s. 135.

⁷⁷ J. Fijałek, op. cit., s. 281; Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życiorysu Jana Muskaty*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, Poznań 1976, s. 448.

⁷⁸ Z. Dalewski, op. cit., s. 136; M. Wilska, *Dwór królewski i kultura dworska*, w: *Kultura Polski średniowiecznej XIV–XV w.*, pod red. B. Gieremka, Warszawa 1997, s. 107–109.

⁷⁹ VMPL, t. I, nr 227–228; biogram Nankera autorstwa Z. Budkowej w: PSB t. 22, s. 514. System rezerwacji beneficjów postępowal w ciągu XIV w. zdecydowanie na korzyść papieżstwa. W 1341 r. biskup krakowski Jan Grot skarżył się, iż od początku swych rządów nie obsadził żadnej kanonii, zob. M. D. Kowalski, op. cit., s. 57; S. Szczur, *Annaty papieskie w Polsce w XIV w.*, Kraków 1998, s. 21.

swej nieodwracalnej porażki⁸⁰. Upadek Jana Muskaty, silnie zakorzenionego na Śląsku, obok faktu podkopania politycznego znaczenia mieszczczeństwa na ziemiach podległych Władysławowi Łokietkowi, nie przysporzył chyba jednak sympatyków królowi Polski wśród mieszkańców tego regionu.

Jak więc widać, eliminowanie z rozgrywki politycznej Jana Muskaty dokonało się stopniowo. Ostatni etap stosunków pomiędzy długoletnimi przeciwnikami przyniósł izolację biskupa krakowskiego i był dobitnym potwierdzeniem umacniania się systemu rządów Władysława Łokietka. Następcy Jana Muskaty – Nanker (1320–1326) i Jan Grot (1327–1347), mimo że wywodzili się z grupy stronników królewskich i nie należeli do ludzi obdarzonych słabym charakterem, również mieli niebawem doświadczyć skutków narastania powyższego procesu.

Die letzten Jahre des Krakauer Bischofs Jan Muskata (1317–1320)

Der Krakauer Bischof Jan Muskata (1294–1320) lag mit dem Gnesener Erzbischof Jakub Świnka (1283–1314) und dem Herzog Władysław Łokietek jahrelang im Streit. Der Konflikt hatte mehrere Aspekte, die kirchlicher, politischer, nationaler, gesellschaftlicher und persönlicher Natur waren. Der Sieg der Muskata-Gegner war ausschlaggebend für die negative Beurteilung des Krakauer Bischofs in der Tradition und im bedeutsamen Teil der polnischen Geschichtsschreibung. Den Versuch, dieses stereotype Bild zu überwinden, unternahm Tomasz Pietras, der Autor der neuesten Biographie des Krakauer Bischofs. Manche Thesen des Autors müssen allerdings korrigiert und ergänzt werden. Der Gegenstand der Kontroverse sind u.a. die letzten Jahre des Krakauer Infulierten. In dem Beitrag von T. Pietras fehlt eine

⁸⁰ W niezwykle emocjonalny sposób o schyłku życia Jana Muskaty pisał T. Silnicki w biografii poświęconej biskupowi Nankerowi: *Pozostałe trzy lata – to okres schyłkowy Muskaty bez znaczenia dla niego i diecezji ... Po śmierci Muskaty skończył się ów niernormalny i nieznośny stan, zniknął ostatni zabytek czeskich rządów i niemieckich apetytów. ... Spadek po Muskacie, biskupie – germanizatorze i biskupie – siewcy wszelkiego zła, był wyjątkowo ciężki* (s. 35, 41, 42). Klimat lat po II wojnie światowej odcisnął w tym momencie wyraźne piętno na opisie wydarzeń sprzed blisko siedmiuset lat, charakteryzujących się przecież zupełnie innymi realiami. Przejaskrawia także i współcześnie nieco problem T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Opowieść o biskupie krakowskim Janie Muskacie*, *Mówią Wieki*, nr 6, 2001, s. 16, gdy pisze, iż biskup miał smutną śmierć (sic!), w samotności i pogardzie.

Darstellung von Muskatas Teilnahme am Streit über die Besetzung der Stelle des Präpositus in der Kirche Sankt Margherita in Beuthen. Der Konflikt enthielt einen politischen Kontext, er dürfte auch als ein Versuch der Muskata-Gegner ausgelegt werden, Druck auf ihn auszuüben, und ihn dadurch zur Rückkehr nach Krakau zu zwingen. Das Unterlassen dieses Fadens von dem Autor schlägt sich wiederum auf die Datierung der Rückkehr Muskatas nach Krakau nieder (dem Muskata-Biographen zufolge fand sie 1317 statt). Doch die „Beuthener Vorfälle“ zeigen, dass in den Konflikt auch der Erzbischof Janisław (1317–1341) engagiert war, der im Frühjahr 1318 aus Avignon nach Polen zurückkam – ein Hinweis darauf, dass noch zu dieser Zeit die Beziehungen zwischen Jan Muskata und dem Gnesener Metropolit, dem engen Mitarbeiter Władysław Łokieteks, angespannt waren. Die Einigung zwischen den Antagonisten wurde Mitte 1318 erzielt, und dies dürfte wohl das eigentliche Datum gewesen sein, an dem Jan Muskata wieder die Pflichten des Oberhauptes der Diözese übernahm. Trotz der Rückkehr nach Krakau macht sich eine Schwächung der früheren Position des Bischofs bemerkbar, und zwar zugunsten der verschworenen Anhänger von Łokietek – des Erzbischofs Janisław und des Leslauer Bischofs Gerward (1300–1323). Der Tod von Jan Muskata (am 7. Februar 1320) wurde zweifellos durch die Krönung seines langjährigen Feindes, Władysław Łokietek (am 20. Januar 1320) beschleunigt. Die Niederlage Muskatas stellt ein krasses Beispiel für den Zusammenbruch des Prozesses dar, in dem manche Vertreter des polnischen Episkopats im 13. Jahrhundert ihre politische Autonomie erlangten.